

Szente Zoltán tavaly megjelent áttekintése a parlamentek történetéről grandiózus vállalkozás. A feladat méretei egyszerre teszik ki a szerzőt a részletekre irányuló kritikának, és óvják őt ennek hatásától: egy ilyen tabló egészének helyességét nemigen érinti egy-két apróság vitatása. A teljes körűség igénye és a szisztematikus tárgyalás pedig ugyan nyomban szembetűnővé teszi az esetleges fehér foltokat, de még ennek is inkább az előnyei domborodnak ki: gondolkodásra serkenti, sőt az elméletalkotás felé mozdítja el olvasóját. Ha pedig egy jogtörténész munkáját történész olvassa,¹ aki a parlamentarizmus történetének közös témájához a másik diszciplináris irányból érkezett, akkor reflexióit egyszerre jellemzi a saját tudománya védelmében eszközölt aprólékos kritika, és a hála azért, hogy milyen sokat tanulhatott kollégája munkájából. Jelen ismertetésben mindezen szempontok ötvöződnek.

A könyv fő célkitűzése „elsősorban a képviselői gyűlések jogállásának, szervezeti és működési rendjének, valamint funkcióinak kialakulását és fejlődését” feltárni, de emellett szerzője törekszik „bemutatni a parlamentek fejlődésének alapvető politikai és társadalmi kontextusát, s azt is, hogy a parlamentek milyen szerepet játszottak az egyes államokon belül a politikai hatalom gyakorlásában” (14. p.). Szente Zoltán eléri kitűzött célját, és átfogó, nemzetközi viszonylatban is kivételesen rendszeres áttekintést ad az európai rendi gyűlések intézménytörténetéről. Széles körű szakirodalomra támaszkodva kísérli meg következetesen alkalmazni vizsgálati szempontjait. Elismerésre méltó módon még a legújabban megjelent szakmunkákat is felhasználja könyvében. Remélhetőleg várható angol nyelvű változatának megszületése is, mert sokáig lehetne sztenderd kézikönyve a parlamentarizmustörténet kutatásának.

A könyv nagyon komoly munka eredménye, amelyért a szerzőt minden elismerés megillet. A szerző józan megfontolással alaposan megindokolt álláspontot foglal el a rendiség történetének sokszor vitatott alapkérdéseit illetően. Nagyon alapos és részletes munka – ami néha hátrányára is válik az olvashatóságnak. A tárgyalás nem teljesen egyenletes – de nem is lehet. Bizonyos országok és ezeken belül is egyes időszakok parlamentje az átlagosnál sokkal több figyelmet kap, mint például az angol parlament XVII. századi történetének ismertetése. A kritikának elébe menve Szente Zoltán már könyve elején okát adja ennek az aránytalanságnak: „Az angol parlament bizonyos fejlődési szakaszai [...] azért

Parlamenttörténeti tabló

Szente Zoltán: A parlamentek története.

A korai rendi gyűlések kialakulásától a modern népképviselői törvényhozásokig

Budapest, 2018, Országgház Könyvkiadó

ISBN 978615567444 0, 662 p.

érdemelnek nagyobb figyelmet [...], mert számos parlamenti eljárás mód és jogintézmény itt alakult ki” (14. p.).

Az egyik nagy előnye az itt megvalósított szisztematikus tárgyalásnak az, hogy rákényszeríti az olvasót az összehasonlító parlamenttörténet látószögének elfoglalására, ami fókuszba hozza az anomáliákat, és így a szerzőhöz hasonlóan az olvasónak is gondolkodnia kell. Vajon

miért van az, hogy a kronologikusan tagolt részekben belül elhelyezkedő egyes fejezetek komoly diszkrpanciát mutatnak? A XVII–XVIII. századdal foglalkozó IV. részben az angol fejezet csak a XVII. századi fejleményeket tárgyalja, és az V., utolsó részben 1701-gyel indul az angol fejezet, míg a francia már a forradalom előzményeivel. Nyilván a kronologikus szempontokat felülíró tematikus megfontolás vezeti Szente Zoltán tollát, aki ezzel mintegy azt állítja, hogy az angol parlament XVIII. századi története már a rendi képviselőtől a polgári alkotmányosságig vezető átmenet része, nem pedig „a rendi gyűlések alkonyá”-hoz tartozik. De másutt ezt a szempontot nem próbálja meg érvényesíteni a szerző, így a korai rendiséget tárgyaló résznek a „Korai gyűlések a balkáni államokban és tartományokban”

című fejezete egyenesen így kezdődik: „A balkáni államokban először a bizánci befolyás, később a török hódoltság miatt *nem alakultak ki* rendi gyűlések” (129. p., kiemelés Sz. I.).

Vajon a francia parlamentarizmus történetéről szóló beszámoló, amely 175 éves szünet után éppen csak hogy megkezdődött 1789-ben, miért ér véget 1791-ben az alkotmány elfogadásával? „Az általános rendi gyűléstől a forradalmi Konventig, azaz a rendi képviselőtől a népképviselőig: Franciaország” fejezetcím arra utal, hogy Szente Zoltán szándéka az volt, hogy a népképviselői

országgyűlések létrejöttéig vigye el a parlamentarizmus történetét. De ez nem mindenütt érvényesül. Az Amerikai Egyesült Államok parlamentje eleve népképviselőként jött létre, mégis kap egy fejezetet a kötetben.²

Magyarországon köztudomásúlag az 1848. évi áprilisi törvények helyezték rendi alapról népképviselői alapra a parlament működését. A változás ismertetésével a szerző valóban elvarrottának tekinti története magyar szálát, az osztrák és a német parlamentarizmustörténet viszont nem ér véget az 1848. évi frankfurti parlamenttel (amely valóban folytatás nélkül maradt) vagy később, a népképviselői elv következő megjelenésekor, hanem nagyjából az első világháborúig folytatódik. És joggal: a parlamentarizmus hiánya vagy korlátozott hatásköre a döntő faktor, illetve a választójog szélessége amúgy is másodlagos, ha kuriális rendszer biztosítja bizonyos társadalmi csoportok politikai dominanciáját.³ Más államokban is ez a helyzet: a népképviselői elv bizonyos fokú érvényesülése nem jár feltétlenül együtt valódi parlamentarizmussal.⁴ (Ha nem a népképviselő legelső megjelenése jelenti azt a célszalagot, melyet át kell szakítani az egyes nemzeti fejlődésmeneteknek, akkor persze a francia történetet is tovább lehetett volna mesélni, sőt a német esetben is indokolt lett volna a weimari berendezkedés bemutatása.)

Mi az angol eset helye ebben a történetben? Mikortól népképviselői az angol parlament?

Az alsóházba már a középkorban is bárki követet küldhetett, akinek 40 shilling értékű tulajdona (*freehold*) volt. Az 1832. évi választójogi reform, ameddig Szent Zoltán a történet angol szálát szövi, nagy jelentőségű mennyiségi változást hozott, de nem minőségileg új rendszert, nem helyezte új alapokra az angol választójogi rendszert.⁵ A parlamenttörténeti összehasonlítás itt végső soron az európai történeti fejlődés bizonyos alapkérdéseit különösen éles fényben láttatja. Az angol társadalomfejlődés speciális volta más aspektusokban is felvetődött. Elég Alan Macfarlane antropológus kiváló könyvére utalni, aki *Az angol individualizmus eredetéről* értekezve, a tulajdonviszonyokra koncentrálna arra jutott, hogy Anglia már a XIII. században sem volt „paraszti társadalom”, már ekkor eltértek az angol társadalom meghatározó alapvonásai a nyugat-európaiakétól.⁶

De nem csak a Westminster fejlődése tért el az európai fő vonaltól. A svéd *Riksdag*ban, illetve a tiroli vagy fríz tartománygyűlésben, egyes svájci kantonokban vagy Bajorországban ott ültek a rendi parlamentekben is a parasztság képviselői, itt tehát már a középkorban sem csak a kiváltságos rendek vettek részt a parlament megválasztásában.⁷

Szent Zoltán könyvének olvastán előbb meggyökereszik, majd megerősödik olvasójában az a meggyőződés, hogy a parlamentarizmus nem egyetlen utat jelent, amelyen egyes államok és tartományok bandukolnak, és egyesek előrébb tartanak, míg mások lemaradnak, hanem eleve több gyökerű, majd sokféle elágazó, végül különféle gyümölcsöket hozó szinompompás fát. Leírására, jellemzésére nem elegendő egy elméletileg kielégítően megalapozott képlet, mely – mondjuk – az elágazóság szabályát adja meg, hanem aprólékos bemutatásra és szükségképpen tör-

téneti megközelítésre van szükség – éppen úgy, ahogyan arra a szerző ebben a könyvben kísérletet is tesz. Vannak mindazonáltal kisebb pontatlanságok, amelyek kijavítása (mondjuk egy angol változat elkészítésekor) hasznára válna a szövegnek.

Ami azt illeti, egy angol kiadásban bizonyos szóhasználati kérdések automatikusan a helyükre kerülnek. Ilyen például a „provinciális” szó „tartományi” értelemben való igen gyakori használata (23, 28, 30. p. stb.), mely a magyar nyelvhasználat eltérő szokásai miatt a könyvben kissé zavaró. A „provincia” szó középkori francia vagy XIX. századi német kontextusban vagy a lengyel vajdaságokra utalva (például 125., 172., 511. p.) sincs igazán a helyén, illetve annak, aki otthon van a kérdés magyar nyelvű szakirodalmában, kissé furcsán cseng az Egyesült Tartományok megnevezést helyettesítő „Egyesült Provinciák” változat (például 387. p.).⁸ Hasonlóképpen a fonetikus „konvenció” magyarul nem jelent összejevetelt, tanácskozást (például 98., 353. p.), a „kapitulárék” pedig választási feltételeket, választási kapitulációkat (például 187. p.). „Spirituális lordokat” (149., 336. p. stb.) emlegetni a megfelelő angol kifejezés tükörfordításával (*Spiritual Lords*) talán nem a legjobb megoldás akkor, amikor az érsekekről és püspökökről van szó, de még mindig biztosan jobb, mint „egyházfők”-ről írni (60., 71., 334. p. stb.). Az angolos „Brunswick” (199. p.) helyett a magyarban az eredeti német Braunschweig a szokásos megjelölés. Ám mindezen kifejezések nyilván magától értetődő könnyedséggel kerülnek vissza a saját helyükre egy angol nyelvű kiadás szövegében.

Vannak továbbá bizonyos szerkezeti problémák. A viking thingekre az 1.2.2. alfejezet után a 3.6. fejezet érthetetlen módon visszatér (47–48., illetve 58. p.), és az angol parlament kezdeteinek tárgyalása az első rész 3.1. alfejezete után ugyancsak megismétlődik (valamivel bővebben) a második rész 3.1. alfejezetében (51–53., illetve 85–86. p.). Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusának tárgyalása (483–497. p.) után – szembemenve mind a kronológiai elvvel, mind a logikával – az olvasó meglepve olvassa az amerikai angol (brit) gyarmatok XVII–XVIII. századi képviselői gyűléseinek rövid történetét (579–583. p.).

Ha van egy külön fejezet „Az Európán kívüli parlamentek kialakulása” tárgyalására, miért nem ide került az USA történetének vonatkozó része? Ha pedig belefér a könyvbe az, hogy a Feröer-szigetek gyűlését 1852-ben tanácsadó szervként élesztették újjá, akkor furcsa, hogy a francia forradalom Konventjének története nem (506. p.). Így a svájci fejezetből tudjuk meg mintegy mellékesen, hogy 1848-ban bevezették az általános választójogot férfiakra nézve Franciaországban is (ahogyan Svájcban is) először a világon (530. p.). Illetve a IV. rész összegzésében szó van a XIX. századi francia parlament osztályairól (611. p.) és törvény-előkészítési (614. p.), illetve interpellációs gyakorlatáról (615. p.) – míg a francia parlamentarizmust tárgyaló rész erre az évszázadra már nem terjed ki.

Néhány apróbb pontatlanságot is érdemes lesz majd igazítani a könyv további kiadásában vagy fordításában. Olvashatunk „I. és VII. Jakab”-ról (165. p.), pedig ilyen

uralkodó nem volt a Brit-szigeteken, csak II. és VII. Jakab, illetve (akire az utalás vonatkozik) I. és VI. Jakab. (Az első szám az angol királyok sorában helyezi el őket, a második a skótokéban.) Az osztrák tartományok közül Alsó- és Felső-Ausztria (*Österreich unter der Enns, Österreich ob der Enns*) megnevezése kicsit sutára sikerült: „Ausztria tartományban vagy Felső-Enns-ben” (204. p.). Pfalzi Frigyes cseh királysága mellett mint a másik kivétel a Habsburg-uralom alól (206. p.) megemlítendő lenne még Károly Albert bajor választó (később VII. Károly császár) szintén kérészetű csehországi uralkodása is, aki III. Károly néven cseh király volt 1741–1742-ben. Hollandiát emlegetni kissé korai az 1550-es évek közepéről írva (220. p.). Sente Zoltán szerint a svéd *Riksdagot* „egy alkalommal pedig, 1660-ban Svédországon kívül, Gothenburgban tartották” (399. p.). Azonban Göteborg, bár 1621-ben holland kereskedőtelepként alapították, már ekkor sem volt Svédországon kívül, 1660-ban pedig még kevésbé. Az 1814. évi norvég alkotmány elfogadásának helye nem Eidsvoll (536., 537. p.), hanem Eidsvoll. A XIII–XV. századról írva „északolasz” tartományok (80. p.) helyett észak-itáliaiakat szokás emlegetni.⁹ Túlzás azt állítani, hogy „Ausztrália mint önálló szövetségi állam 1901-ben vált ki a Brit Birodalomból” (591. p.). Az Ausztrál Állam-szövetség 1901-ben mint a brit birodalom domíniuma jött létre, azaz nem teljes függetlensége a birodalmon belül valósult meg. Törvényhozási tekintetben függetlenségét az 1931. évi Westminsteri Statútum adta meg.

„[...] 1497-ben Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd házasságával a félsziget két legerősebb monarchiája, Kasztília és Aragónia egyesült, és létrejött a Spanyol Királyság¹⁰” – olvasható a könyvben (236. p.). A mondatban az évszám elírás lehet, hiszen Ferdinánd uralkodása Aragóniában 1479-ben kezdődött. (Izabelláé Kasztíliában 1474-ben, s házasságukat már 1469-ben megkötötték.) Míg a közép- és kora újkori részekben a Pireneusi-félsziget országai viszonylag nagy súllyal vannak képviselve (5, 10, illetve 6 oldal terjedelemmel), a népképviselőre való áttérés időszakának tárgyalásakor ez igencsak kurta összefoglalásra redukálódik (másfél oldal szöveggel, 547–549. p.). Hollandia teljesen ki is marad (Belgiummal együtt) az elsősorban a XIX. századdal foglalkozó V. részből. A németalföldi korai rendi gyűlések (a Német-római Birodalmat követő) tárgyalásánál (114. p.) indokolt lett volna megjegyezni, hogy ezek a területek is a Német-római Birodalomhoz tartoztak, sőt ugyanolyan tartományi rendi gyűlések voltak ezen belül, mint az utoljára leírt *Landtagok* (112–113. p.).

A lengyel parlamenttörténettel kapcsolatban több kérdés is felmerül. A szerző szerint „a városok képviselője a 16. század végétől kiszorult a diétából” (298. p.), illetve a *sejm* alsóházában „néhány város képviselői is jelen voltak, igaz, szavazati jog nélkül” (281. p.). A lengyel városok diétai képviselőteréről azonban Ring Éva a következőképpen ír: „1505-ben szabályozták a *sejm* összetételét. Ekkor mondták ki, hogy az úgy nevezett országgyűlési rendek (3 *stany sejmujące*) a következők: a király, a szenátus és a nemesség. Ez a rendelkezés kizárta a rendi gyűlés határozatának elfogadásából a városokat, amelyeknek képviselőit korábban meghívták, illetve néha a *sejmikek*

is elküldték az országgyűlésbe a területükön fekvő városok delegáltjait. 1505 után már csak Krakkó és Wilno (ma Vilnius) követői vehettek részt a *sejm* tanácskozásain. Később Lemberg, Kamieniec Podolski és Lublin is képviselhetette magát, de csak a városokat érintő kérdésekben nyilváníthatnak véleményt, szavazati jog nélkül. A követek házában ülésezhettek az autonómiával rendelkező porosz terület, az ún. gdański Pomeránia küldöttei, akik között szerepeltek Gdańsk, Chelmno, Elbląg képviselői is, de a porosz követeknek összesen csak egy szavazatuk volt a *sejmben*.¹¹ Mindenesetre az a sommás ítélet, hogy a *sejm* Lengyelországban csak a nemesség képviselője volt (138. p.), legalábbis erősen sarkító.

A lengyel *sejm* zárásakor tagjai minden valószínűség szerint testületileg hálaadó misén vettek részt. Ez a könyvben így kerül említésre: „Az ülések végén a marsallok és a kancellárok beszédet tartottak, majd kezét csókoltak a királynak, és közösen elénekelték a *Te Deumot*” (286. p.). Nagyon nehezen hihető, hogy Lengyelországban 1710-ben egy „parlamenti bíróság főbelövésre ítélt egy tábornokot” (435. p.). Talán az NKVD pincéi előtti korban sohasem volt ilyen kivégzési metódus. A golyó általi halál nem főbelövés révén történt.¹² Az őgrófkok és várkapitányok emlegetése a Varsói Nagyhercegség parlamentjének leírásakor (562. p.) homályban hagyja az olvasót abban a tekintetben, hogy ezeken kit is kellene értenie. A lvovi és krakkói *sejm* tárgyalását (565. p.) követő oldalon azt állítani a poznańi *sejmről*, hogy 1831 után „egy ideig ez volt az egyetlen lengyel parlament” (566. p.), nem szerencsés, hiszen az olvasó éppen most értesült arról, hogy a krakkói 1815–1846-ig működött, a galíciai pedig 1817–1845/46-ig, majd 1861-től 1919-ig.

Ami a magyar országgyűlés intézménytörténetét illeti, a döntéshozatalban a szabad királyi városok *votum curiatumra* szorítása a szakirodalom többségének meggyőző álláspontja szerint csak a XIX. század elején történt meg, ezt a XV–XVII. századra visszavetíteni (265. p.) nem indokolt.¹³ A *sessio mixta* nem „vegyes bizottság” (265. p.), hanem a két tábla együttes ülése volt a diétán. A *status evangelicus* pedig nemcsak az evangélikus (260. p.), hanem a református rendeket is jelentette, azaz a protestánsokat. 1764-ben a diétán semmilyen értelemben nem lehetett tét „az állandó hadsereg felállítása” (414. p.), ez már régen létezett. Minden érdeme ellenére sem lehet a XVIII. századi magyar országgyűlést „a kormányzás legfontosabb hazai intézményének” (415. p. – kiemelés Sz. I.) nevezni, hiszen egyik legfontosabb jellemzője éppen a végrehajtó hatalomtól való teljes elszakítottasága volt, és esetleges volt, hogy a meghozott törvényekből melyeket hajtottak végre, és melyeket nem. A *decretum* megszövegezésében a diéta képviselői mellett (416. p.) a kancellária küldöttei is részt vettek.¹⁴

Az az állítás, hogy az „adókról egyébként az országgyűlés a rendi korszakban nem törvényben rendelkezett” (555. p.), nem érvényes a XVI–XVII. századra, amikor 55 *decretumban* történt rendelkezés az adóról.¹⁵ Nem egészen világos, hogy „a Habsburgok abszolutizmusának idején” kitétel milyen időszakot is takar, de valószínűleg az, hogy ekkor „az adókat egy szűkebb testület, a *concursum* ajánlotta

meg” (555. p.), csak egy viszonylag rövid időszakra igaz: a XVII. század végének és a XVIII. század elejének adófelosztó *concurusait* 1708 és 1721 között követték adó-megajánló *concurusok*, majd 1734 és 1737 között még négy pótagó-megajánló *concurusra* került sor.¹⁶

Tacitus *Germania* című munkájára utalva Sente Zoltán azt írja, hogy az ellentmondást kifejezni hivatott „nyöszörgés szokásának megmaradására nem találtam példát” (308. p.), de valójában csak annak a jogelvnek az érvényesítéséről van itt szó, hogy az ellenkezésnek hangot kell adni, ez pedig valójában sok helyütt a rendi gyűlésekben is nyilván megtalálható volt – példának okáért a XVIII. századi magyar diétán is.¹⁷

Bizonyos kérdésekben a recenzens vitába bocsátkozna a szerzővel. Talán kicsit erős úgy fogalmazni, hogy Buda 1541. évi elfoglalása után Szulejmán „a maradék országot felosztotta Ferdinánd és Szapolyai utóda, János Zsigmond között” (271. p.). „Jusztinianusz 531. évi törvénye” (67. p.) nem a római jognak I. Iustinianus (Jusztiniánosz) bizánci császár által elrendelt kodifikációja lenne inkább, amelynek kötetei 529-ben, 533-ban és 534-ben jelentek meg? Miért nem kerül elő vajon a könyvben a XVII–XVIII. századi parlamentek hatásköreinek felsorolásakor (441. p.) az adózás? És lehet-e egyáltalán állampolgárságról beszélni 1678-ban (433. p.)?

Sajátos módon – Eric Hobsbawmot követve – marxista magyarázatot kapunk a modern népképviselői parlamentek létrejöttére: a „polgári átalakulás” vet véget a rendi alkotmány uralmának előbb a XVII. századi Angliában, majd a francia forradalom után Európában másutt is. Ennek „társadalmi és politikai előfeltételei” közül az „ipari forradalom” kerül kiemelésre, mely a „gazdaság kapitalista átalakulásához”, és így a „feudális kötöttségek” lebontásához „jelentősen hozzájárult”, és a XIX. században „felszámolták a feudalizmust” (447. p.). A XVII. századi forradalmak eredményeként a hatalom centruma „elsősorban az alsóházra helyeződött át”, írja Sente Zoltán könyve 452. oldalán, majd mégis azt állapítja meg, hogy 1832-ig „a Lordok Házának jóval nagyobb presztízse volt, mint az alsóháznak, és kezdetben bizonyosan nagyobb hatalma is volt, különösen, ha azt vesszük, hogy az angol kormányt 150 évig *peerek* dominálták. A lordoknak ráadásul jelentős befolyásuk volt a *House of Commons* összetételére is: még a XVIII. században is az alsóházi helyek egy részének, akár több mint felének a betöltését a *peerek* ellenőrizték” (464. p.). Ami persze felveti azt a kérdést, hogy esetleg mégsem a XVII. század közepi „polgári forradalom” volt a döntő. Ha Sente Zoltán „mai szemmel is imponáló”-nak nevezi a XV. századi angol parlament

törvényalkotási teljesítményét (152. p.), akkor ehhez érdemes hozzátennie azt is, milyen jellegű rendelkezések voltak ezek többségükben: nem általánosan kötelező normatív szabályokat alkottak, hanem egyedi ügyeket döntöttek el, többnyire petíciókra válaszolva.

A kötet összehasonlító perspektívája indokolná, hogy a szerző bizonyos helyeken szakadjon el a lokális jogi értelmezéstől, mert egyébként az összehasonlíthatóságot veszíti el. Például Angliában a lovagok, általában a *gentry* a harmadik rend részét alkotják (138. p.) – ami ellentétben van a harmadik rend korábbi definíciójával: „akik dolgoznak” – szemben a nemességgel és a papsággal (65. p.). A *gentry* angol jogi szemlélettel valóban nem része a nemességnek (*nobility*), mely ott az arisztokráciával egyenlő, ugyanis csak a lordoknak vannak jogi privilégiumaik, társadalomtörténetileg viszont a kontinentális köznemességnek felel meg. De akár a helyi jogi fogalmakhoz ragaszkodik a szerző, akár az összehasonlíthatóságot szem előtt tartva saját történelmi fogalmaival dolgozik, mindenképpen explicite ki kellene fejtenie véleményét erről, és pedig lehetőleg már a könyv elején. A francia *noblesse moyenne* inkább köznemességnek, mint középnemességnek (177. p.) fordítandó. Sente Zoltán következetesen többes számban „*gentryk*”-ről beszél, pedig az eredeti angol fogalom gyűjtőfogalom: a *gentry* tagjait a *gentlemanek* jelentették, illetve az *esquire*, lovag, *baronet* címmel rendelkezők. Nem egészen világos ezért a nemességgel szembeállított porosz „*dzsentrik*” értelme (511. p.) vagy az orosz „*dzsenti nemesség*” (576. p.) jelentése sem.

Sente Zoltán enciklopédikus, kézikönyvként is forgatható művének értékét azonban nem ezek az apróságok fogják meghatározni. Hatalmas anyagot áttekintve felrajzol bizonyos tendenciákat. Minthogy az összehasonlító perspektívából adódó tanulságok levonására a nagy kronologikus részek végén olvasható összefoglalók a legalkalmasabbak, ezeket indokolt lesz kötelező irodalomként használni a történelem szakos felsőoktatási képzésben. Az egész könyv végére is indokolt lenne egy elemző és következtető összegzés megírása a féloldalas zárszó (617. p.) helyére. Itt fejthetné ki Sente Zoltán érdemben, mire jutott hosszú vizsgálódása során, mi mindent talált, mit állít, és ez mennyiben újdonság.¹⁸ Akárhol is fogja elhelyezni mondani- valója hangsúlyait, az egyértelmű, hogy az európai parlamentarizmus történetét világos struktúrák helyett a szerves fejlődés sokszínűsége jellemzi, amelynek egyetlen lehetséges megközelítése a történelmi – amelyet Sente Zoltán választott.

Szijártó M. István

Jegyzetek

¹ Más megközelítési értékelését lásd Mezey Barna: Recenzió Sente Zoltán A parlamentek története című könyvéről. *Parlamenti Szemle*, 2018. 2. sz. 188–193. p.
² A későn létrejövő népképviselői parlamentek bemutatása már nem fért bele úgy a műbe, mint például az amerikaié: a lengyelnek csak a létrejöttét állítja egy mondat (567. p.).

³ Ami az 1867 utáni ausztriai Reichstag értékelését illeti, általában nagyobb súlyt szoktak adni a császár rendeletalkotási jogának (527. p.), mely a parlamentarizmus komolyságát tulajdonképpen megkérdőjelezte.

⁴ Ha a népképviselői elv a döntő, akkor elhanyagolható, hogy a népesség hány százaléka rendelkezett választójoggal? A japán 1889.

- évi alkotmány értelmében például a felnőtt férfiak mindössze 1,1%-a szavazhatott a következő évi első választáson (596. p.).
- ⁵ A IV. rész záró fejezetben van is egy utalás arra, hogy a Westminsterben az alsóház nem ekkor lett népképviselői, hanem csak a választójogot terjesztették ki (609. p.) – azaz Sente Zoltán tudatában van az elhatárolás problematikus voltának. Az 1832. évi angol választójogi reform hatását a vonatkozó fejezetben a szavazásra jogosultak számának 57%-os megemelkedésére taksálja a szerző (464. p.), de a IV. rész összegzésében azt mondja, hogy az „a brit választójogosultak számát egymillióra – az addigi kb. 200 ezerrel” emelte (605. p.). (A két változatból az első áll közelebb a valósághoz.)
- ⁶ MACFARLANE, Alan: *Az angol individualizmus eredete. A család, a tulajdon és a társadalmi átmenet.* Ford. MELEGH Attila. Budapest, 1993, Századvég Kiadó – Hajnal István Kör.
- ⁷ Ha pedig csak az a népképviselői parlament, amelybe rendi különbség nélkül választják az összes tagot, akkor a Westminster ma sem népképviselői.
- ⁸ A „Hollandia Egyesült Provinciái” (224. p.) kifejezés pedig egyedi: a Google kereső szerint ez a szóösszetétel eddig még sehol sem szerepel az interneten.
- ⁹ A kötet olvasói számára feladványt jelenthet még a középkori Itáliában kasztíliai fennhatóság alatt álló „közép- vagy dél-itáliai tartomány” említése (80. p.). Az sem világos, hogy miféle értelemben lehetett a bécsi kongresszust követően „Piemont, vagyis a Szárd Királyság egyfajta ütközőállam [...] az osztrák protektorátus alá került északi tartományok és a félsziget középső és déli részén restaurált kis fejedelemségek között” (543. p.).
- ¹⁰ Pontosabban a katalán–aragón korona és a kasztíliai korona országainak dinasztikus uniója, amelyben a két korona 1714-ig megőrizte önállóságát.

- ¹¹ RING Éva: A szejm és a diéta. In DOBSZAY Tamás – FORGÓ András – IFJ. BERTÉNYI Iván – PÁLFFY Géza – RÁCZ György – SZIJÁRTÓ M. István (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2013, Az Országgyűlés Hivatala, 201–202. p.
- ¹² A hibát a forrásmű magyar fordítója követte el, aki a „Tode des Erschiessens” kifejezést (HÜPPE, Siegfried: *Verfassung der Republik Polen.* Berlin, 1867, Ferdinand Schneider, 138. p.) „föbelövs”-nek fordította. (HÜPPE, Siegfried: *A lengyel alkotmány története.* Ford. SZATHMÁRY György. Budapest, 1894, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata, 190. p.)
- ¹³ SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés.* Budapest, 2005, Osiris, 314–316. p.
- ¹⁴ SZIJÁRTÓ 2005, 93–97. p.
- ¹⁵ SZIJÁRTÓ M. István: *Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a magyar rendiségről.* Budapest, 2006, Universitas Könyvkiadó, 164–165. p.
- ¹⁶ SZIJÁRTÓ 2006, 218–236. p.
- ¹⁷ SZIJÁRTÓ 2005, 307–309. p.
- ¹⁸ Természetesen arra is van elméleti lehetőség, hogy a szerző a későbbiekben esetleg tekintetbe vegye a politika kultúrtörténetének az elmúlt években megélnéköltő irányzatát, ennek a parlamentáris intézményekre irányuló kutatásait, ezek jelentős tudományos eredményeit. De ez a nézőpont egyértelműen távol áll tőle. (Lásd főleg STOLLBERG-RILINGER, Barbara: *Des Kaisers alte Kleider. Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches.* München, 2008, C. H. Beck és áttekintő jelleggel FORGÓ András: *A politika kultúrtörténete. Világtörténet,* 2012. 3–4. sz. 171–186. p.)

Brodarics István (1471 körül – 1539) szerémi, majd váci püspökre leginkább mint a mohácsi csatáról szóló hiteles leírás¹ szerzőjére emlékezhetünk. A néhány évvel ezelőtt megjelent, jelentős mennyiségű, eddig ismeretlen forrást feldolgozó életrajza nyomán azonban kirajzolódni látszik egy nagy tekintélyű diplomata portréja, és ennek az életútnak a forráshiány következtében korábban homályban maradó állomásai.

I. Brodarics felkészülése a diplomáciai munkára

Brodarics István életútja egy mozgalmas időszakban, a közép- és kora újkor határán ívelt keresztül. Ő maga még Mátyás király uralkodása idején született, akinek udvara nemcsak a humanisták, hanem a mai értelemben vett diplomácia korai központja is volt.² Fiatalkorában pártfogóinak köszönhetően külföldön tanulhatott. Ebben a korszakban számos tehetséges ifjú töltött el néhány évet külföldön egyetemeken, Padovában, Bolognában, Bécsben, Krakóban vagy Prágában, hogy onnét visszatérve az adminisztrációban folytassa pályafutását. Akkoriban még nem létezett külön diplomáciai képzés,³ az alapokat az egyetemen megszerzett humán tudományok ismerete,

Szapolyai János király magyar diplomatája Brodarics István új életrajzáról

Kasza Péter: *Egy korszakváltás szemtanúja.*
Brodarics István pályaképe
Pécs, 2015, Kronosz Kiadó
ISBN 9786155497353, 267 p.

a nyelvtudás⁴ és a kapcsolati tőke jelentette, amelyre egy követi pályafutás ráépülhetett. Brodarics esetében azonban az iskolai tanulmányokat szerencsésen megválasztott, magas kormányzati pozíciókat betöltő patrónusok mellett eltöltött gyakornoki idő is követte. Magyarországra való visszatérését követően előbb Bakócz Tamás, majd Szatmári György szolgálatában állt, így egyrészt módja volt megismerkedni a kancelláriai-kormányzati munkával, másrészt itt közvetlen kapcsolatba kerülhetett a következő évtizedek magyar elitjének számos tagjával.⁵